

ÇARESİZLİĞİN YANKILANAN SESİ: “ELİMDEN NE GELİR” REDİFLİ GAZELLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Şevkiye KAZAN NAS
Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
sevkazan@gmail.com

Öz

Redif, şiirin bütününde ses ve ahenk açısından önem arz ederken anlam bakımından da dizelerin birbiriyle olan ilgisini sağlar ve anlatımı güçlendirir. Gelenekte redifi oluşturan kelime ya da kelime grupları birçok şair tarafından kullanılmıştır. Çalışmamızda Ahmed Paşa, Hâmidî, Cem Sultan, Karamanlı Aynî ve Celîlî'nin “elimden ne gelir” redifli gazelleri incelenmiş; divan şiiri geleneğinde sevgilinin karşısında âşığın aczi ve çaresizliği ele alınmıştır. Ayrıca içinde buldukları ruh hâllerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve çaresizliklerinin nedeninin görülebilmesi için şairler, âşık/kul-sevgili/padişah ilişkisi içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırılan gazelerde bir kabulleniş içinde görülen âşık/şair, sevgilinin/padişahın güzellik unsurlarını överek bir taraftan onun karşısında kendi acizliğini, çaresizliğini dile getirirken bir taraftan da sevgiliyi/padişahı yumuşatmaya çalışmakta ve içinde bulunduğu zor durumun ancak sevgilinin/padişahın isteğiyle çözülebileceğini düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, redif, elimden ne gelir, çaresizlik, gazel.

THE ECHOING SOUND OF DESPAIR: AN EVALUATION ON GHAZALS WITH THE REDIF OF "ELIMDEN NE GELİR"

Abstract

While having importance in integrity of a poem in terms of sound and rhythm, redif also provides relationship between versus and strengthens the expression. In poetry tradition forming redif as word or phrase had been used by many poets. In our report, Ahmed Paşa, Hâmidî, Djem Sultan, Karamanlı Aynî and Celîlî's ghazals "elimden ne gelir" "What can I do?" is examined and in Divan poetry tradition lover's weakness and despair towards his beloved is discussed. Furthermore, to better understand the mood they are in and to see the cause of their despair, poets are evaluated in the context of lover/slave-beloved-king. Poet/lover tells his weakness and despair praising his beloved/king's beauty elements, and at some point of view he tries to soften beloved/king and he's aware that his bad situation can be solved only by his beloved/king's desire. For this reason, he tries to flatter his beloved and wants to convey his message.

Keywords: Classical Turkish poetry, redif, what can I do?, despair, ghazal.

GİRİŞ

Şiirin tamamlayıcı bir parçası olan ve temasının oluşmasında şaire rehberlik eden redif, kafiyeyle birlikte ahenk ve müzikalitenin yanında şiirin anlamına büyük katkı sağlayan önemli bir unsurdur. Tanpınar’a (1982: 20) göre, şiirde asıl tema, kafiye ile rediftir ve şairin ilhamını bunlar idare eder. Düşünce ve hayal, kafiye ve redifin mihveri etrafında kurulur. Şair, duygu ve duyularının dünyasına bu iki unsurun imkânlarıyla girer. Her yeni kafiye ve redif, yeni bir mana âlemine açılmış bir yola benzer.

Türk şiirinde redifin, Türkçenin yapısından kaynaklanan bir ihtiyaç olduğunu ve redifli şiir söyleme geleneğinin İran ve Türk şairlerinde fazla görüldüğünü, Arap şiirinde benimsenmediğini belirten Yahya Kemal’e (1990: 133-134) göre, “Arap’ın şiirinde redif usludur, fakat Acem ile Türk’ün şiirinde azgındır, taşkındır, coşkundur. Türk’ün ve Acem’in şiirleri, kafiyeyle ziyade redife basarlar. Bilhassa Türk’ün manzumeleri adeta rediften doğar. Türk, redifi buldu mu şiirin asıl özünü söyler.”

Akün (1994: 9/401), Türkçenin ifade imkânlarını, söyleyiş hususiyetlerini denediği divan şiirinin rediflerinin Arapça ve Farsça kelimelerden çok Türk dilinin malzemesi üzerine kurulduğunu belirtir.

Şairlerin rediflerde kullandıkları kelimeler, bize onların ruh hâlleri hakkında bilgi vermesi ve hayal güçlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Akkaya’ya (1996: 19) göre, şairin ağırlıklı olarak kullandığı “meded, insaf, dâd, olur mu, gelmez, âh” ile “olur, hoşdur, güzel, mahabbet” gibi rediflerin bizde uyandırdığı heyecan ve düşünceler farklıdır.

Redifleri bir devri veya şahsı temsil eden bir kelime durumunda olduğuna dikkati çeken Kumaz’a (1997: 265-266) göre, “Divan şairlerinin kullandığı bazı yeni redifler, aynı zamanda birer belge niteliğindedir. Redif olarak seçilen bu kelimeler, şairlerin ve aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumun psikolojisini de yansıtır. Bu gibi rediflerle yazılmış şiirler kronolojik olarak sıralandığında siyasal olaylara paralel olarak değişen toplum psikolojisini takip etmek mümkündür.”

Redif olan kelimenin farklı anlamlarda kullanılmasına dikkati çeken Sefercioğlu’ya (2008: 322) göre, redif olarak seçilen kelime, “bir mîknatısın demir zerrecelerini kendisine çekmesi gibi, her bir beyitte anlamı kendisine çekerek, o anlamın mihverini teşkil eder.”

Konunun belirlenmesi veya tespit edilmesi noktasında redifin yardımcı olduğunu vurgulayan İsen’e (1994: 29-31) göre “mersiyelerde kullanılan rediflerle tevhitlerde kullanılan redifler müştereklik arz etmez.”

Redifi; tekrarlanan söz, cümle veya parça bakımından bir leitmotif olarak değerlendiren Kazan’a (2004: 76-77) göre, bu tekrarların şiirin anlamına büyük katkısı vardır.

Mazmun kelimesini “mana” anlamında kullanan ve mazmunları redifin cezb ettiğine dikkati çeken Muallim Naci (2004: 27), redifli gazellerin daha çok tercih edildiğini, redifli belîğ bir gazelin matlaı okunduğu zaman onu takip eden beyitlerde redifin maharetle tekrar edildiğini görmeye tabiatın arzu ve şevk duyduğunu, redif tekrar ettikçe bu şevkin arttığını, oysa redifsiz şiirde bu durumun bulunmadığını, tabiata redifli şiir söylemenin redifsiz şiir söylemekten daha kolay geldiğini belirtir.

Nazîreciliğin ağır bastığı klâsik edebiyatımızda müşterek redifler de oldukça fazladır. Gazelerde vezin ve kafiyein yanı sıra redifin de şekil mükemmelliğinin bel kemiği olduğuna dikkati çeken Yeniterzi (2005: 1), redifli gazellerin nazîre yazılmaya daha müsait olduğu düşüncesini paylaşır. Nitekim divan şairi, bir nazîre bahis konusu ise redifi nazîre yapılan şairinkinden çok daha farklı ve üstün surette kullanarak şahsiyetini ortaya koymaya çalışmıştır (Akün 1994: 9/403). Bazı şiirler, rediflerinden dolayı sevilmiş, beğenilmiş ve diğer şairler tarafından hem yazıldıkları devirde hem de daha sonraki dönemlerde tanzir edilmiştir. Şairler, çoğu zaman aynı redifi kullanarak, kendi edebî kişiliklerini ve bireysel farklılıklarını ortaya koymak istemişlerdir.

“Mecma’ü’n-nezâir”de 379 zemin şiirden 267’sinin redifli, 112’sinin redifsiz olduğunu tespit eden Köksal’a (2012: 38-39) göre, kafiyeyle yetinmeyen divan şairleri, özenle seçtikleri rediflerle şiirde hem iç ahengi hem de akıcılığı sağlamışlardır.

Çalışmamıza konu olan “elimden ne gelir” redifi Türkçe bir deyimdir ve bu deyim “elden ne gelir -çare yok- yapılabilecek bir şey kalmadı” anlamında kullanılan ve bazen durumu en iyi özetleyen ifadedir. Sorumluluktan kaçmak için de kullanılan bu deyimın yanı sıra “bir şey yapamayacak kadar çaresiz olmak, beceriksizliği yüzünden iş yapmayı bilmemek” anlamında “elinden bir şey gelmemek”; “başarmak, becerilemek, gücü yetmek, yapabileceği durumda olmak” anlamında “elinden gelmek” (Parlatır 2008: 337; Yurtbaşı 2013: 431,435) gibi deyimler de mevcuttur.

Klasik Türk şiirinde “elimden ne gelir?” ifadesi sıklıkla sevgilinin karşısında âşîğın aczini ortaya koymas; hayret ve çaresizlik içerisinde yenilgiyi kabul etmesi, çaresizliğini göstermesi şeklinde kullanılır. Şair de olsa bir insanın hayatında, ele geçen fırsatları değerlendiremem, düşündüğünü gerçekleştiremem, yaptıklarından pişmanlık duyma, geçmişe özlem, çaresizlik, acizlik gibi durumlar olabilir.

Çalışmamızda biri hariç, aynı yüzyılda yaşamış beş şairin “elimden ne gelir” redifli altı gazeli incelenmiş; şairlerin çaresizliklerinin nedeni görmeye çalışılmıştır. Gazeller, ayrıntılı olarak şerh edilmemiş; temayı ve konuyu aydınlatan temel noktalara değinilmiş ve karşılaştırılmıştır.

İncelenen gazellerin ikisi, klasik şiirimizin önemli şairlerinden biri olan Ahmed Paşa (öl. 1497)’nindir. Diğerleri sırasıyla Hâmidî (öl. 1488’den kısa bir zaman sonra), Cem Sultan (öl. 1495), Karamanlı Aynî (öl. 1494) ve Hâmidîzâde Celîlî (öl. 1569-70)’ye aittir. Bu gazellerin şairleri ile özellikleri tablo hâlinde şöyle gösterilebilir:

Şairi	Redifi	Beyit Sayısı	Vezin
Ahmed Paşa	Elümden ne gelür	5	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün
Ahmed Paşa	Elümden ne gelür	9	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün
Hâmidî	Elümden ne gelür	5	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün
Cem Sultan	Elümden ne gelür	9	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün
Karamanlı Aynî	Elümden ne gelür	7	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün
Hâmidîzâde Celîlî	Elümden ne gelür	7	Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1. AHMED PAŞA’NIN “ELÜMDEN NE GELÜR” REDİFLİ İKİ GAZELİ

- 1 Öldürür gözlerin ey yâr elümden ne gelür
Mest olupdur iki hûn-hâr elümden ne gelür
- 2 Dil ü cân derdine çün çâre hemân ölmek imiş
Öleyin derd ile nâ-çâr elümden ne gelür
- 3 Râz-ı aşkın dilüme geldi ise hâme gibi
Başımı kes dilümi yar elümden ne gelür
- 4 Murg u mâhî uyumaz nâle vü feryâdımdan
Bahtum olmaz dahi bîdâr elümden ne gelür
- 5 Gözüne vermek için gönlümü câzûluk ile
Alır ol zülf-i siyeh-kâr elümden ne gelür
- 6 Sen çü mihmân olasın başımı alıp elüme
Ayagina kılâm isâr elümden ne gelür
- 7 Sa‘y edip edimezem Kâ‘be-i kûyunu tavâf
Bağlayıpdur yolumu hâr elümden ne gelür
- 8 Sen elinden geleni cevrden eksik komadın
Ne diyeyin sana ey yâr elümden ne gelür

- 9 Ol gül-endâm eder Ahmed gibi cân bülbülünü
Kafes-i gamda giriftâr elümden ne gelür

(Ahmed Paşa, G. 57)

- 1 Kıldı aşkın beni âvâre elümden ne gelür
Düşdüm ol zülf-i siyeh-kâra elümden ne gelür

- 2 Dâ'iren çizginip ey nokta-dehen benzemişim
Âhenin-pây ile pergâra elümden ne gelür

- 3 Gam denizinde kalıp zülfünü sevdâ kılarım
Gark olurken sunarım mâra elümden ne gelür

- 4 Asılır sünbül-i gül-puşuna dil hûşe gibi
Ger asarsan resen-i dâra elümden ne gelür

- 5 Ahmed'in râzını fâş eyledi zârilik ile
Ney gibi bu dil-i sâd-pâre elümden ne gelür

(Ahmed Paşa, G. 58)

a) Ahmed Paşa'nın "Elümden Ne Gelür" Redifli Gazellerinin İncelenmesi

Öldürür gözlerin ey yâr elümden ne gelür

Mest olupdur iki hûn-hâr elümden ne gelür (G. 57/1)

(Ey sevgili! Gözlerin öldürür, elimden ne gelir. İki hûnhâr, mest olmuştur, elimden ne gelir.)

Göz, klâsik Türk şiirinde en fazla kullanılan güzellik unsurlarının başında gelir. Tüm kötülük ve belalar âşığın sevgiliyi görmesiyle başlar. Sevgilinin gözleri, âşık için aslında bir katildir. Bu gözler, çoğu zaman âşığı hayal dünyasında dolaştırırken bazen belaya bazen de ölüme götürür. Beytin ilk mısraında sevgilinin gözlerinin öldürücülüğünden söz edilirken ikinci mısraında bu özelliğinin yanında sarhoşluğuna da değinilmektedir. Gözün mest oluşu, görünüşünden dolayıdır. Onun kavgacı ve zalim hâli, ne yaptığını bilmez bir sarhoşu andırır.

Sevgilinin gözleri kan içiciliğinden dolayı kızarmıştır. Bu yüzden "iki hûn-hâr" olarak nitelendirilen mahmur gözler, âşığın gönlünü parçalamak ve kanını içmek için hazır beklemektedir. Şair, gözlerin keyfiyetini istifham ve mübalağa ile dile getirmiştir. Âşığın heyecanı, gücü ve sabrı kalmamıştır. "Ey yâr" nidisiyle sevgiliye seslenen âşığın elinden bir şey gelmemektedir; âşık, çaresizdir.

Gözüne vermek için gönlümü câzûluk ile

Alır ol zülf-i siyeh-kâr elümden ne gelür (G. 57/5)

(O günahkâr zülûf, gönlümü gözüne vermek için cadılık yaparak alır, elimden ne gelir.)

Birinci mısraında gözden ikinci mısraında ise saçtan bahsedilen beyitte, sevgilinin cadı olarak marifetleri anlatılmaktadır. Sevgilinin saçı siyahtır. Beyitte “siyeh-kâr” kelimesi tevriyeli olarak hem saçın rengi hem de sevgilinin kötülükte bulunacağı kastedilmektedir. Ayrıca “zülûf-i siyeh-kâr” açık istiare yoluyla hem sevgili hem de âşğın gönlünün düştüğü yerdir. Göz ve saç, büyüçülükle, cadılıkla ilgili unsurlardır. Saçın cadı olması, âşğın gönlünü kılına asacak ve kendisine bağlayacak kabiliyeti göstermesindedir.

Kıldı aşkın beni âvâre elümden ne gelür

Düşdüm ol zülûf-i siyeh-kâra elümden ne gelür (G. 58/1)

(Aşkın beni perişan etti, elimden ne gelir. O günahkâr zülfe düşüm/kapıldım, elimden ne gelir.)

Diğer beyitte olduğu gibi bu beyitte de “siyeh-kâr” kelimesini tevriyeli olarak kullanan şair, hem sevgilinin saçının rengini hem de kötülükte bulunacağını kasteder. Sevgilinin saçları avare ve perişandır. Avarelik, sevgilinin saçıyla âşğın gönlü arasında ortak bir paydadır. Âşık, sevgilisi uğruna evinden barkından ayrılmış, avare olmuştur. Ayrıca sevgilinin saçının dağınıklığının da âşığı perişan ve avare ettiği düşünülebilir. Sevgilinin saçları perişan ve avare oldukça âşğın gönlünün perişanlığı ile avareliği de artacaktır. Ahmed Paşa’dan sonraki yüzyılda yaşayan Fuzulî’nin “Âşiyân-ı murg-ı dil zülûf-i perişânmındadır” mısraında söylediği gibi gönül kuşunun yuvası sevgilinin perişan saçları arasındadır.

Gam denizinde kalıp zülûfünü sevdâ kılarım

Gark olurken sunarım mâra elümden ne gelür (G. 58/3)

(Gam denizinde kalıp zülûfüne sevdalanırım. Boğulurken yılanı el uzatırım, elimden ne gelir.)

Beyitte saç, şekil ve renk açısından karşımıza çıkmaktadır. Sevda kelimesi tevriyeli olarak hem siyah hem de sevgi, aşk, heves, tutku anlamlarında kullanılmıştır. Saçın yılanı teşbihi uzunluğuyla ilgilidir. Âşık, gam/aşk denizine düşmüş ve sevgilinin yılanı benzeyen saçlarına tutunarak kurtulmaya çalışmaktadır. Ancak bu gam/aşk denizinden çıkmak çok zordur. Bu durum, yılanla oynamak gibidir ki sonu tehlikelidir. Bunu yapanın canına kastı olmalıdır. İrsal-i mesel sanatına örnek olan beyitte bu durum, “denize düşen yılanı sarılır” misali bir zaruret olarak gösterilmiştir.

Asılır sünbül-i gül-pûşuna dil hûşe gibi

Ger asarsan resen-i dâra elümden ne gelür (G. 58/4)

(Gönül, gülü örten sümbüle salkım gibi asılır. Eğer darağacının ipine asarsan elimden ne gelir.)

Sevgilinin saçının; şekli ve kokusu bakımından sümbüle, uzunluğu bakımından ipe benzetildiği beyitte yüz; parlaklık, hoşluk ve güzellik bakımından gülü andırır. Âşığın gönlü, sevgilinin saçlarına salkım gibi asılır, bağlanır. Hatta saç, “resen-i dâr” yani darağacı vazifesi de görebilir. Aslında bu oldukça tehlikeli bir hâl, bir bakıma “cân bâzlık”tır.

Dil ü cân derdine çün çâre hemân ölmek imiş

Öleyin derd ile nâ-çâr elümden ne gelür (G. 57/2)

(Gönül ve can derdine tek çare ölmek olduğuna göre dert ile çaresizce öleyim, elimden ne gelir.)

Aşk, tedavisi olmayan bir derttir. Gönül ve can derdinin devası, ölmektir. O hâlde âşığın bunu kabul etmesinden başka çaresi yoktur. Âşık, canıyla oynayan ve bunu istekle yapandır.

Râz-ı aşkın dilime geldi ise hâme gibi

Başımı kes dilimi yar elümden ne gelür (G. 57/3)

(Aşkının sırrı, kalem gibi dilime/gönlüme geldi ise, başımı kes, dilimi/gönlümü yar, elimden ne gelir.)

Kalem, duygu ve düşünceleri yazıya aktaracak olan önemli bir vasıttır. Kamışın kalem hâline getirilmesi için başının kesilmesi, mürekkebin kolayca akmasını sağlamak için dilinin yarılması gerekir. Şair, “aşkının sırrı kalem gibi dilime geldiyse başımı kes, dilimi yar” diyerek, kamışın kalem hâline gelmesi için yapılması gereken işlemlere işaret eder.

Aşk, sadece âşık ve sevgili arasında cereyan eden bir durumdur, iki kişiden başkasının bilmesine gerek yoktur. Aşk, sır olarak kabul edildiğine göre âşık, sevgiliye duyduğu aşkı saklamalı, ifşa etmemelidir. Eğer bu sırrı saklayamazsa kalem gibi başı kesilmeli, dili yarılmalıdır. Şair, bu aşk sırrını saklaması gerektiği hâlde diline gelmiştir.

Ahmed’in râzını fâş eyledi zârilik ile

Ney gibi bu dil-i sad-pâre elümden ne gelür (G. 58/5)

(Bu yüz parça olmuş gönül, Ahmed’in sırrını, ney gibi ağlayıp sızlayarak ifşa etti, elimden ne gelir.)

Beyitte aşk sırrının saklanamadığı ve ifşa edildiği görülüyor. Nitekim aşk sırrının saklanması çok zor, ortaya çıkması ise diğer sırrların ortaya çıkmasından daha kolaydır.

Gönlün “ney”e teşbihi inlemek, feryat etmekle ilgilidir. Ney, nasıl parçalardan meydana gelmişse gönlün de gam ve keder içindeki durumu aynıdır. Ney’in, anavatanı olan sazlıktan kesilmesi ve bağrının delinmesi, yanık bir sesle olan biteni hikâyeye etmesi telmih yoluyla ele alınmıştır. Ağlayıp inleme, bazen ümitsizlik ve çaresizlik bazen de sıla özlemiyle. Gurbet hüznü ve sıla özlemi olan

ney ve insan bu noktalarda birleşirler. Vatan özlemiyle ağlayıp inleyen insanın sesi, neyin feryadını çağırıştırır (Zavotçu 2009: 104).

Şair mahlası yoluyla Hz. Muhammed’in ilahi aşk sırrının¹ ifşa edilmesini hatırlatarak, parça parça olmuş kendi gönlünün aşk elinden ney gibi delindiğini, bu yüzden her an âh edip ağladığını söylemekte ve sevgilinin uzaklığından veya ayrılığından kaynaklanan feryadını, garipliğini duyurmak istemektedir.

Murg u mâhî uyumaz nâle vü feryâdımdan

Bahtım olmaz dahi bîdâr elümden ne gelür (G. 57/4)

(İnilti ve feryadından kuş ve balık uyuyamaz. Bahtım da uyanmaz, elimden ne gelir.)

Şairin yeri göğü inleyen ve sabah akşam devam eden âhından ve ağlamalarından gökteki kuşlar ve denizdeki balıklar uyuyamaz hâle gelmiştir. Kuş ve balığın uykusu, âşığın feryadıyla ilgilidir; bu canlıların bu yüzden uyuyamadıkları söylenerek hüsn-i ta’lil yapılmıştır.

Uykuları kaçırılan bütün bu gürültülere rağmen âşığın bahtı, bundan etkilenmemiş ve derin uykusuna devam etmiştir. “*Uyarır halkı efgânım kara bahtım uyanmaz mı*” diyen Fuzûlî gibi Ahmed Paşa da bahtının bir türlü uyanmadığından şikâyetçidir, ama elinden bir şey gelmediği için çaresizdir.

Sen çü mihmân olasin başımı alıp elüme

Ayağına kılam isâr elümden ne gelür (G. 57/6)

(Sen misafir olunca, başımı elime alıp ayağının altına sererim, elimden ne gelir.)

Âşığın evine sevgilinin misafir olup gelmesi hâlinde âşık, kendi başını eline alıp ona ikram etmek ister. Gerçek âşık, başından vazgeçebilmeli ve onu sevgilinin ayaklarına serebilmelidir. Aslında misafirlik gelip geçici bir şeydir, sürekli değildir. Misafirliğin sevgili tarafından kabulüyle âşık, hedefine yaklaşmış olacaktır.

Sa’y edip edimezem Kâ’be-i kûyunu tavâf

Bağlayıp dur yolumu hâr elümden ne gelür (G. 57/7)

(Sa’y edip mahallenin Kâ’be’sini tavaf edemem. Yolumu diken bağlamıştır, elimden ne gelir.)

Âşık, sevgilinin mahallesini tavaf eder gibi dolaşmakta, orada dönüp durmaktadır. Âşıklar, sürekli olarak sevgilinin bulunduğu yerin civarında dolaştıkları için, sevgilinin mahallesini Kâbe’ye benzetirler. “Çalışmak, çalışıp

¹ “Peygamberimiz ilahi aşk sırrını Hz. Ali’ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medine dışındaki kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile çoşup köpürmüş ve taşmış. Su her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oradaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeğe başlamış. Çıkan ses, kalplere coşku ve heyecan verip ilahi sırrı anlatır olmuş.” (Pala 2003: 371).

kazanmak, gayret etmek, kastetmek, koşmak, yürümek” gibi anlamlara gelen sa’y; Kâbe ve tavaf kelimeleriyle birlikte bir anlam ilişkisi içindedir. Kâbe’de tavafın çıplak ayakla yapılması nasıl makbul ise âşığın da sevgilinin olduğu yeri aynı şekilde tavaf etmesi makbuldür. Ancak, Kâbe yolları veya Kâbe’nin etrafı dikenlerle, engellerle doludur. Gerçek mümin için bu dikenlerin vermiş olduğu ezalar, aşk dolayısıyla zevk hâline gelmeli, önemli olmamalıdır. Âşık için de sevgilinin mahallesinde bulunmasını engelleyen her güçlük, zevk vericidir. Âşık, sevgilinin mahallesine gitmek, orada dolaşmak, her ne pahasına olursa olsun oradan hiç ayrılmamak ister. Ancak, rakip yüzünden bunların yapılması zor hatta imkânsızdır.

Sen elinden geleni cevreden eksik komadın

Ne diyeyin sana ey yâr elümden ne gelür (G. 57/8)

(Sen, elinden gelen eziyeti, zulmü benden esirgemedin. Ey sevgili! Ne diyeyim sana, elimden ne gelir.)

Sevgiliden gelen ve âşığın kaderi, kısmeti gibi görülen eziyet, bir bakıma sevgilinin âşığını hatırlamasıdır. Sevgili açısından bakılacak olursa, eziyet etmek onun vazgeçilmez bir özelliğidir ve bu konuda elinden geleni ardına koymaz. Aslında şair, “ben sana ne diyeyim, sen elinden geleni yaptın” diyerek sevgiliye duyduğu minneti de dile getirmektedir.

Dâ’iren çizginip ey nokta-dehen benzemişim

Âhenin-pây ile pergâra elümden ne gelür (G. 58/2)

(Ey nokta ağızlı sevgili! Etrafında daireler çizen demir ayaklı pergele benzemişim, elimden ne gelir.)

Şair, sevgilisine “nokta-dehen” diye hitap eder. Ağız-nokta benzetmesi, bir terkîp olarak sevgilinin ismi olmuştur. Âşık, o noktaya dayanarak dönen ve daire çizen bir pergelemdir. Burada daire kelimesiyle ağzın şekline de işaret edilir.

Ol gül-endâm eder Ahmed gibi cân bülbülünü

Kafes-i gamda giriftâr elümden ne gelür (G. 57/9)

(O gül endamlı sevgili, Ahmed gibi can bülbülünü gam kafesinde tutsak eder, elimden ne gelir.)

Klâsik Türk edebiyatında gül, sevgilinin; bülbül de âşığın sembolüdür. Gülün benzetileni olduğu için sevgiliden doğrudan doğruya bahsedilmemiş; bülbülün simgesi âşığın karşılığı olarak mahlas kullanılmıştır. Şairin tecrîd yoluyla kendisini üçüncü bir kişi yerine koyduğu beyitte gül, açık istiare; bülbül ise teşbih örneğidir. Ayrıca, âşığın bülbül oluşu, sevgilinin endamının, güzelliğinin güle veya gül bahçesine benzetilmesindedir. Bülbül, nasıl kafes içindeyse âşık da gam/aşk kafesindedir ve gamın/aşkın esiridir.

b) “Elümden Ne Gelür” Redifi Üzerinden Ahmed Paşa

Ahmed Paşa, Sultan II. Murat zamanında, Osmanlı devletinin kültür merkezlerinden biri olan Edirne’de çok iyi bir eğitim görür. Öğrenimini tamamladıktan sonra babası Velîyüddîn bin İlyâs’ın da yardımıyla Bursa’da Muradiye medresesinde müderris olarak görevine başlar. Daha sonra Edirne’ye kadı tayin edilen Ahmed Paşa, bu sırada Fatih Sultan Mehmed’in dikkatini çekmeyi başarır. Kısa bir zaman içinde önce kazasker, sonra Fatih’e nedim, hoca ve ardından da vezir olur. Ahmed Paşa, gerek bilim ve şiirde gerekse devlet adamlığı konusundaki üstün yeteneği sayesinde Fatih’e çok yakın olması ve ondan büyük ilgi görmesinden rahatsız olanların dedikodusu yüzünden padişahın gazabına uğrar ve azledilir.

Bir rivayete göre sarayın kapıcılar odasına, bir diğer rivayete göre Yedikule’ye hapsedilir. Hapishanede iken “kerem” redifli meşhur kasidesini yazıp padişaha gönderince ölümden kurtulur ve Bursa’ya sürülür. Burada kendisine sırasıyla Orhan, Muradiye ve Emir Sultan vakıflarının mütevelliliği verilir. Böylece İstanbul’dan uzaklaştırılan şair, bir daha oraya dönemez. Fatih zamanında sırasıyla Sultanönü, Tire ve Ankara sancakbeyliklerine atanan şair, II. Bayezid zamanında aynı görevle Bursa’ya döner ve ömrünün sonuna kadar burada yaşar.

Tezkireler “şairler sultanı” diye anılan Ahmed Paşa’nın Fatih’in gazabına uğramasıyla ilgili olarak çeşitli dedikoduları aktarırlar. Bu dedikodulardan biri Sehî Bey Tezkiresinde (İsen 1980: 54) şöyle anlatılır: “Rivayet ederler ki Ahmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed’in veziri olduğu sırada padişahın hizmetkârlarından birine âşık olur. Durumu fark eden padişah, Ahmed Paşa’yı sınamak ister. İpeğe misk sarıp gizler gibi oğlanın zülfünü külâh içinde saklar. Oğlan yine her zamanki gibi hizmetinde iken Ahmed Paşa’nın gözü ansızın ona ilişir. Yüzünde zülfünü görmeyince o anda şu beyti söyler: Zülfin gidermiş ol sanem kâfirlüğün komaz henüz / Zünnârını kesmiş velî dahi müselmân olmamış”²

Latifi’de (Canım 2000: 157), Ahmed Paşa’nın azledilmesiyle ilgili farklı bir dedikodu anlatılır: “Rivayet edilir ki bir gün Fatih Sultan Mehmed, has gılmanlarından selvi boylu birini nasihat ve terbiye için bağlatıp huzuruna getirtmiş, kin ve öfke tohumunu kahır ve gazap tarlasına ekmiş. Ahmed Paşa, bağlanmış olan hizmetkârı görünce o anda şu şiiri söylemiş:

Cihan yansun ki ol şem’-i şeker-hand / Yatur giryân ayagında demür bend
Lebi Şîrâzî halvâdur satarsa / Değer Mısır u Buhârâ vü Semerkand³

² “O put gibi güzel sevgili, zülfünü/saçını saklamış ama kâfirliği henüz elden bırakmamış. Zünnarını kesmiş; ama hala Müslüman olmamış.”

³ “Cihan yansın ki o tatlı gülüşlü mum gibi güzel sevgili, ayağında demir bağla ağlayarak yatıyor. Onun dudağı Şiraz helvası gibidir. Eğer satarsa Mısır, Buhara ve Semerkand’a değer.”

Bu şiir Sultan Mehmed'in kulağına gidince padişah, Ahmet Paşa'nın Yedikule'de ömür boyu hapsini emreder. Ahmed Paşa orada ümitsiz ve üzgün bir mahpus iken günahından özür için padişaha "kerem kasidesi"ni sunar.

Âşık Çelebi'ye göre (Kılıç 2010: 288), "Fatih imtihan için hizmetçiyi soyup Ahmed Paşa ile beraber aynı hamama koyar. O hizmetçinin saçlarını da tıraş ettirir ve Ahmed Paşa'ya onunla şerbet gönderir. Ahmed Paşa hizmetçiyi görünce hemen "O put gibi güzel sevgili, zülfünü/saçını kesmiş ama kâfirliği elden bırakmaz. Zünnarını kesmiş ama hâlâ Müslüman olmamış." anlamındaki beytini söyler. Fatih Sultan Mehmed bunu duyunca önce Ahmed Paşa'yı öldürtmek ister. Sonra Kapıcılar odasına hapseder. Kapıcılar odasında iken Ahmed Paşa padişaha "kerem kasidesi"ni gönderir. Sultan Mehmed merhamet edip otuz akçe ile önce Bursa'da Orhan vakfına sonra da Hazreti Emir vakıflarına mütevellî eyler."

"Patrimonial devlette her türlü nimet ve mertebe, yalnız ve yalnız hükümdardan kaynaklandığı için, buna erişmek isteyen namzetler arasında kıyasıya bir rekabet, haset, entrika ve yaltaklık egemendi ve toplumun ahlâkını yahut ahlâksızlığını oluştururdu. Patronun ilgisini sürdürmek için şair, öteki kullar gibi, son derece dikkatli olmak, onun hoşlanmayacağı şeylerden kaçınmak zorundadır." (İnalçık 2010: 351-352). Bu yüzden Ahmed Paşa da Fatih'in gazabına uğrayan ve sürgün edilenler arasındadır.

Şair, seslendiği sevgilinin/padişahın güzellik unsurlarını överek onun karşısında acizliğini dile getirir. Bir bakıma sultanı yumuşatmaya çalışan âşık/kul onun gururunu okşadıktan sonra sevgiliye/padişaha mesajını iletmek ister.

Şair/âşık/kul, zor bir durumdadır ve bu zor durum, ancak sevgilinin/padişahın isteğiyle çözülebilir.

Bu gazellerin odak noktası "çaresizlik"tir. Psikolojik sürecin sonunda bir kabullenıştır.

2. HÂMİDÎ-İ ISFAHÂNÎ'NİN "ELÜMDEN NE GELÜR" REDİFLİ GAZELİ

- 1 Yâr eger kılsa beni hâr elümden ne gelür
Ve ger öldürse beni zâr elümden ne gelür
- 2 Kirpügüm yazdı ciger kanıla saru yüzüme
Mâcerâ-yı dil-i hûn-hâr elümden ne gelür
- 3 Dönmezem yâr yolundan ve ger inanmaz isen
Hançerün ile cigerüm yar elümden ne gelür
- 4 'Âşıkam 'âşık u benden eger incinür ise
Şehrden kova beni yâr elümden ne gelür

5 Kendü kûyından eger Hâmidî-i suhteyi
Göndere Bursa'ya Hünkâr elümden ne gelür

(Hâmidî, G. IX)

a) Hâmidî'nin “Elümden Ne Gelür” Redifli Gazelinin İncelenmesi

Yâr eger kılsa beni hâr elümden ne gelür

Ve ger öldürse beni zâr elümden ne gelür (G. IX/1)

(Sevgili beni hor, hakir görse elimden ne gelir. Ve eğer beni öldürse çaresiz elimden ne gelir.)

Sevgili, âşığına karşı ilgisiz ve acımasızdır; cana kastedici ve ıztırâb vericidir. Âşığa yaptığı zulüm ve eziyetin hesabını kimse ondan sormaz. Âşık, her şeyini sevgilinin uğruna feda etmeye hazırdır. Sevgilinin her türlü azarlama, hor görme, ilgisizlik, yaralama hatta öldürmesine bile aldırmayan ve sevgiliden vazgeçemeyen âşık, bu hâlden şikâyet etmez. Onun tek arzusu, sevgiliye kavuşmaktır. Sevgiliye kavuşamayan âşık, onun elinden ölmeye de razıdır.

Kirpügüm yazdı ciğer kanıla saru yüzüme

Mâcerâ-yı dil-i hûn-hâr elümden ne gelür (G. IX/2)

(Kirpiğim, ciğer kanıyla sarı yüzüme kan dökücü gönül macerasını yazdı, elimden ne gelir.)

Âşık; zayıf, güçsüz ve sarı benizlidir. Âşığın gözleri, kanlı gözyaşları dökmektedir. Kanlı gözyaşlarıyla yüzü yunsa da benzi sarıdır. Ciğer daima kanlıdır, kanla doludur. Âşığın ciğerinin kanlı olmasının sebebi aşkındandır. Onun ciğerinin bu hâlini dışı vuran da kanlı gözyaşlarıdır.

Beyitte “kıl kalem” mazmunu vardır. Kirpik, gözyaşlarının damladığı bir kalemdir. Kirpik ve kıl kalem ilgisi çok ağlamaktan dolayı gözyaşlarının kanlı olması şairin ruh hâlinin söze gerek duyulmadan sarı yüzü sayesinde anlatması ile kurulur. Bu aşkın macerası âşığın sarı yüzüne yazılmıştır. Dolayısıyla gözyaşının çokluğu ve kanlı oluşu, sevgilinin yüzünü görmeye engel olduğu için âşık çaresizdir.

Dönmezem yâr yolundan ve ger inanmaz isen

Hançerün ile ciğerüm yar elümden ne gelür (G. IX/3)

(Sevgilinin yolundan dönmem ve eğer inanmazsan hançerle ciğerimi yar, elimden ne gelir.)

Âşık, sevgiliye ziyadesiyle sadıktır. Onun yoluna can vermeyi kendisi için bir saadet olarak görmektedir. Sevgilinin hançere benzetilen bakışlarından kaçmamakta aksine o hançer gibi yaralayıcı bakışları arzulamaktadır. Sevgiliye olan sadakatini ispatlamak için ciğerinin yarılmasını bile istemektedir.

‘Âşıkam ‘âşık u benden eger incinür ise

Şehrden kova beni yâr elümden ne gelür (G. IX/4)

(Âşığım, âşık. Benden/kulundan/köleden eğer sevgili incinirse şehirden beni kovar, elimden ne gelir.)

Sevgili, sultandır; istediği zaman kulu/kölesi olan âşığını şehirden kovar, yanından uzaklaştırır. Âşık, her an sevgiliye bağlı ve ona düşkündür. Onun her arzusuna boyun eğmesi âşığın bende, kul, köle tasavvuruna sebep olan unsurdur. “Benden” kelimesi kulun/kölen ve birinci tekil kişi zamiri olarak iki anlamda kullanılmıştır. Âşığın köle olma arzusu önemlidir. Köleliği kader olarak kabul eden âşık, çaresizdir.

Şehir; kapı, devlet (mansıp) olarak düşünülmalıdır. Şehir yani kapı bir vuslattır. Şairin sevgilisini beklediği yerdir. Bu kapıdan kovulan âşık, çaresizdir.

Kendü kûyından eger Hâmidî-yi suhteyi

Göndere Bursaya Hünkâr elümden ne gelür (G. IX/5)

(Hünkâr, kederli Hâmidî’yi eğer kendi yanından Bursa’ya gönderirse elimden ne gelir.)

Şair, aşkı, aşk derdine katlanmanın verdiği zevki ve âşığın sevgili karşısındaki çaresizliğini dile getirirken İstanbul’dan/saraydan Bursa’ya sürülmesinin yarattığı üzüntüyü de anlatır, bahtsızlığından yakını. Devlet kapısından uzaklaştırılacağını hiç düşünmeden birden bire başına gelenlerden dolayı bir hüznün ve çaresizlik içindedir.

b) “Elümden Ne Gelür” Redifinin Üzerinden Hâmidî

Hâmidî 843/1439-40 yılında İsfahan’da doğmuştur. Kaynaklarda kendisinden Hâmidî-i İsfahânî, Molla Hâmidî, Mevlânâ Hâmidî, Hâmidî-i İrânî, Hâmidî-i Acem veya Hâmidî-i Acemî diye söz edilen şair, soyca Türk olmasına rağmen Fatih’in; Acem şair, âlim ve mutasavvıflarına verdiği kıymetten ve himayeden yararlanmak için, kendisini Acem olarak tanıtmıştır. Öğrenimini doğduğu yerde tamamladıktan sonra bir müddet Bakü’de Şirvanşahlar sarayında bulunmuştur. Mahmud Paşa vasıtasıyla Fatih Sultan Mehmed’e ulaşmış ve onun yakınları arasına girmiştir.

Hâmidî’nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında geniş bir inceleme yapan İsmail Hikmet Ertaylan, eserinin Mukaddime ve Tedkik” bölümünde Hâmidî’nin H 880-881/M 1475-1476’da Bursa’ya sürüldüğünü bildirmektedir. Ertaylan’a (1949: 15-16) göre Hâmidî, Kefe Zaferi için yapılan törenlerde, Fatih Sultan Mehmet tarafından bahşedilen lutf ve ihsanlar arasında, kendisine verilen iki köle için teşekkür edeceği yerde, “biraz tarla ve iki öküz bahş itseydiniz de gûşe-nişin olsaydım” demek gâfletinde bulunur. Hâmidî’nin bu davranışı karşısında çok sinirlenen padişah, onu huzurundan kovar. Felaketin büyüklüğünü o zaman fark edemeyen Hâmidî, gün geçtikçe hatasını anlar ve hatasının telafisi için pek çok

çareye başvurur. Ancak “cennetden dūr olan Âdem gibi” perişan bir şekilde ömrünü sürdürür. Daha sonra, padişahın emriyle Bursa’ya I. Murat türbe ve imaretine şeyh olarak gönderilen Hâmidî, kendisine verilen bu görevi önce kabul etmek istemez, fakat bazı büyüklerinin sözleri onun aklını başına getirir ve daha büyük bir felakete uğramamak için saraydan uzaklaşmayı göze alır. Ertesi yıl İstanbul’a giderek padişahın af dilediyse de kendisine tekrar Bursa’ya dönmesi emredilir ve şair, bir daha İstanbul’a dönemez. Osmanlı sarayında bir müddet huzur bulan Hâmidî’nin çileli hayatı, sıkıntılar içinde son bulur. Küçük oğlu Celilî’nin 893/1487-88’te Bursa’da doğduğu ve babasını genç yaşta kaybettiği bilindiğine göre Hâmidî’nin XVI. yüzyıl başlarında Bursa’da öldüğü düşünülebilir.

Fatih Sultan Mehmet zamanında önce Anadolu’ya daha sonra İstanbul’a gelen Hâmidî, “elümden ne gelür” redifli şiiriyle duygularını içtenlikle dile getirmiştir. Bu şiir, şairin hayatıyla ilgili ipuçları vermesi özellikle saraydan uzaklaştırılmasının ve Bursa’ya sürülmesinin Hâmidî üzerindeki etkisini ve çaresizliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Hâmidî, sevgilinin/sultanın güzellik unsurlarını överek onun karşısında acizliğini dile getirir. Bir bakıma sevgiliyi/padişahı yumuşatmaya çalışan âşık/kul onun gururunu okşadıktan sonra mesajını ona iletmek ister. Bilindiği gibi her türlü nimet ve mertebe sadece padişahıdır. Padişahın ilgisinin devam edebilmesi için şair/kul çok dikkatli olmalı ve onun gazabına uğramamalıdır.

Hâmidî’nin “elümden ne gelür” redifli gazeli, Ahmed Paşa’nın aynı redifli gazeliyle benzerlik göstermektedir. Onun bazı gazellerinin Ahmed Paşa’nınkiyle benzeşmesi, sarayda veya Bursa’da karşılaşmış ihtimali olan bu iki şairin birbirinden etkilendiğini (Ünver 1997: 461) göstermesi bakımından da önemlidir.

3. CEM SULTAN’IN “ELÜMDEN NE GELÜR” REDİFLİ GAZELİ

- 1 Yakdı odlara fūrkat elümden ne gelür
Ölmedin olmaz ise vuslat elümden ne gelür
- 2 Vuslatundur sanemâ devletün ammâ n’ideyin
Bana yâr olmadı ol devlet elümden ne gelür
- 3 Bûse-i la’lüne bin cân virürem girmez ele
Çünkü bulunmaz ana kıymet elümden ne gelür
- 4 Gözlerün hastesidür cân u gönül sıhhat içün
Ger lebün virmez ise şerbet elümden ne gelür
- 5 Hâcetüm buyıdı kim gamzen okı câna ire
Çün kabûl olmadı bu hâcet elümden ne gelür

- 6 Hattun iy dost getürdi yine tezvîr ile âh
Kanımı dökmek için hüccet elümden ne gelür
- 7 Hele ben yoluna cândan dil ü cân terk ideyin
Sen eger kılmaz isen minnet elümden ne gelür
- 8 Cân virüp derdün alursam n'ola her lahza şehâ
'İşk şehrinde budur san'at elümden ne gelür
- 9 Cem niçün zülfüne irişmeye didüm didi yâr
Ana budur ezeli kismet elümden ne gelür
(Cem, G. LIII)

a) Cem Sultan'ın "Elümden Ne Gelür" Redifli Gazelinin İncelenmesi

Yakdı odlara fûrkat elümden ne gelür

Ölmedin olmaz ise vuslat elümden ne gelür (G. LIII/1)

(Ayrılık, beni ateşlere yaktı, elimden ne gelir. Ölmeden önce vuslat olmaz ise elimden ne gelir.)

Âşığın kaderi sevgiliden ayrı kalmak ve hasret çekmektir. Ayrılık, âşığın içinde bulunduğu çileli bir durumdur. Ayrılık, ateş gibidir ve âşık, için için yanmaktadır. Âşığın arzuladığı tek şey vuslattır. Sevgiliye kavuşma ihtimali, sıkıntılara katlanma gücü verir. Aslında vuslat, ölmeden önce erişilecek bir hâl değildir.

Vuslatundur sanemâ devletüm ammâ n'ideyin

Bana yâr olmadı ol devlet elümden ne gelür (G. LIII/2)

(Ey put gibi güzel olan sevgili! Sana kavuşmak benim mutluluğum, saadetimdir; ama ne yapayım, o talih bana yâr olmadı, elimden ne gelir.)

Sevgiliye kavuşmak, şair için bir devlettir, saadettir, zenginliktir. Bu durum herkese nasip olmaz. Ancak, devlet bir türlü yâr olmamış, talihi şaire yardım etmemiştir. Vuslat, sevgiliye kavuşmadır ki şairin kavuşma arzusu da devlet ve memleket idaresidir.

Bûse-i la'lüne bin cân virürem girmez ele

Çünkü bulunmaz ana kıymet elimden ne gelür (G. LIII/3)

(La'l dudağının bir busesine bin can veririm, ele geçmez; çünkü ona kıymet bulunmaz, elimden ne gelir.)

Dudak, âşık için taşıdığı değer ve renk bakımından kıymetli bir taş olan la'le benzetilir. La'l, beyitte dudak kelimesi zikredilmeden onun yerine kullanılmıştır. Sevgiliden istenen buse, bir ihsandır. Buse vermek sevgilinin lutfuna bağlıdır.

Beyitte, sevgilinin dudağını arzulayan âşığının hâli anlatılmaktadır. Buse, sevgilinin can bağışlayan, can veren yeridir, kapısıdır. Âşık o kapıdan uzaklaştırılmış ya da uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Âşığının buseden beklediği vuslata erişmesidir.

Gözlerün hastesidür cân u gönül sıhhat için

Ger lebün virmez ise şerbet elümden ne gelür (G. LIII/4)

(Can ve gönül, senin gözlerinin hastasıdır. Eğer dudağın sıhhat/şifa için ilaç vermezse elimden ne gelir.)

Dudağın şifa, şerbet olarak tasavvuru; lezzeti, tadı ve âşığa sıhhat vereceği düşüncesine dayanır. Şerbetin hastalara ferahlık verme özelliği de bu tasavvuru doğurur. Dudak, aşk hastasının can ve gönül derdinin tabibidir. Beyitte dudak, tabibinin şifa için hastaya götürdüğü şerbettir, ilaçtır. Şerbet, sıvı olması itibarıyla akar. Ağızdan çıkan söz de tatlı ve leziz olup akar. Ağızdan çıkan söz tatlı olmazsa, âşığa şifa olmazsa elden ne gelir.

Hâcetüm buyıdı kim gamzen okı cânâ ire

Çün kabûl olmadı bu hâcet elümden ne gelür (G. LIII/5)

(Dileğim, gamze okunun cana ulaşmasıydı/erişmesiydi. Bu dilek kabul olmayınca elimden ne gelir.)

Gamze/yan bakış, âşığının sevgiliye ilgi duyup bağlanmasına sebep olan hem güzellik unsuru hem de âşığının gönlünün/canının yaralanmasına sebep olan öldürücü bir silahtır. Âşığının arzusu, sevgilinin/padişahın ilgisine kavuşmaktır. Sevgilinin yan bakışının okunun cana ulaşması, sevgilinin/sultanın âşığıyla/kuluyla ilgilenmesi, onun varlığından haberdar olması demektir. Sevgilinin gamze oklarını arzulayan âşığının durumunun anlatıldığı beyitte sevgili, âşığa karşı ilgisizdir. Âşığının elinden de bir şey gelmemektedir.

Hattun iy dost getürdi yine tezvîr ile âh

Kanımı dökmek için hüccet elümden ne gelür (G. LIII/6)

(Ey sevgili! Ayva tüylerin, kanımı dökmek için yine yalan dolanla âhi delil olarak getirdi, elimden ne gelir.)

Ayva tüyleri, şekil ve renk bakımından bir kitap sayfasına benzeyen yüzün üzerindeki yazı ve çizgilere benzetilir. Ayva tüyleri, âşığının gönlünde ve âşiklar arasında, kavgaya ve huzursuzluğa sebep olduğu için fitnedir. Fitneci ayva tüyelerinin amacı âşığının kanını dökmektir. Hat, fitne çıkarmak için yalana başvurup bunu belgelemiştir. Sevgilinin ayva tüyelerine benzetilen yalanın aslı yoktur.

Hele ben yoluna cânndan dil ü cân terk ideyin

Sen eger kılmaz isen minnet elümden ne gelür (G. LIII/7)

(Hele ben, canımı ve gönlümü senin yolunda terk edeyim, sen eğer minnet, teşekkür etmezsen elimden ne gelir.)

Can, âşîğın sahip olduğu en değerli varlıktır. Âşık, bu en değerli varlığını sevgilinin yolunda seve seve feda eder. Bir âşîğın değeri, canını aşkı uğruna sevgilinin yolunda feda ettiği nispette artar. Âşîğın yaptığı bu fedakârlık, sevgili tarafından takdir edilmemektedir. Bu durumda âşîğın yapabileceği bir şey yoktur, elinden bir şey gelmez.

Cân virüp derdün alursam n'ola her lahza şehâ

'İşk şehrinde budur san'at elümden ne gelür (G. LIII/8)

(Ey sevgili! Her an can verip senin derdini alırsam ne olur? Aşk şehrinde yol/usul budur, elimden ne gelir.)

Âşık için dert ve gamdan uzak olmak ölümdür. Sevgilinin cefasını çekmek onun derdini taşımak, âşık için önemlidir. Şair, sevgilinin derdini satın almak için canını verir; aşkta marifet budur.

Cem niçün zülfüne irişmeye didüm didi yâr

Ana budur ezeli kısmet elümden ne gelür (G. LIII/9)

(Sevgiliye “Cem, senin zülfüne niçin erişemiyor” dedim. Sevgili, “onun ezeli kısmeti budur, elimden ne gelir” dedi.)

Diğer beyitlerde görülen çaresiz âşîğa karşılık bu beyitte çaresiz olan sevgilidir. Sevgilinin yanında bulunmak âşîğın gönlünün tek arzusudur. Ezel ile zülf arasında uzunluk bakımından ilgi kuran âşık, sevgiliyle olan iletişimini “dedim dedi” anlatımla gerçekleştirir. Takdîr-i İlähî, Allah'ın kâinatta olmuş ve olacak her şeyi bütün özellik ve vasıflarıyla ezelden bilip levh-i mahfûzunda takdiri yazmasıdır. Bir başka deyişle ezeli kısmettir, talihtir, kaderdir. Âşîğın sevgiliye ulaşamaması, ona kavuşamaması rûz-ı ezelde yazılmıştır. Takdire, kadere rıza göstermek gerekir.

b) “Elümden Ne Gelür” Redifinin Üzerinden Cem Sultan

Cem, Fatih Sultan Mehmed'in üçüncü ve en küçük oğlu olarak 1459 yılında Edirne'de dünyaya gelir. Annesi Çiçek Hatun'dur. İlköğrenimine beş yaşında iken sarayda başlayan Şehzade Cem, özel hocalardan tahsil görür ve Arapça ile özellikle Farsçayı bu dillerde şiir yazacak kadar iyi bilen bir şehzade olarak yetişir. Divan edebiyatının hayal dünyasını ve mazmunlarını çok iyi bilen ve bunları eserlerinde başarıyla kullanan şair Cem, aynı zamanda ata iyi binen, zamanının savaş aletlerini ustaca kullanan ve bu konulardaki maharetiyle çevresine ün salmış bir şehzadedir. Önce 1469'da Kastamonu sancakbeyliğine, sonra 1474 yılında ölen büyük kardeşi Sultan Mustafa'nın yerine Karaman valiliğine tayin edilir. Bu sıralarda kardeşi İkinci Bayezid da Amasya'da bulunmaktadır. Cem, Karaman'da ilim, sanat ve kültür adamlarından kurduğu bir çevre içinde, meziyetleri ve başarılı idaresiyle kendini etrafına sevdirmiştir. Babası Fatih Sultan Mehmed'in 886/1481'de ölümü üzerine kardeşi İkinci Bayezid'in tahta geçmesini istemez ve kendisini padişah olarak tanımaz. Bir ordu düzenleyerek

Bursa üzerine yürüyen Cem, büyük bir törenle şehre girer ve kendi adına hutbe okutur; ancak bundan sonra yaptığı bütün savaşları kaybeder. Halep’e oradan da Mısır’a geçen Cem, uğradığı her yerde ilgi ve iltifatla karşılaşır. Rodos şövalyelerine sığınan Cem, bir dizi pazarlıktan sonra 1482’de Fransa’ya nakledilir. Cem’in bu tarihten itibaren Fransa ve İtalya’da geçen on üç senelik hayatı, kendisine gösterilen rağbete, edilen vaatlere, verilen ümitlere rağmen bir esareten farksız olur. O, başta Rodos şövalyeleri olmak üzere, çeşitli Avrupa devletleri ve prenslikleri, ayrıca Hıristiyan dünyasının manevî lideri papa tarafından Osmanlı İmparatorluğu’na karşı toprak, para, nüfuz ve üstünlük elde etmek için araç olarak kullanılır. Sultan Cem, kendisine her bakımdan yabancı bir dünyada, Napoli’de, memleket ve aile hasreti çekerek, çaresizlik içinde otuz altı yaşında iken ölür. Kaynaklar şehzadenin ölümü konusunda değişik rivayetler naklederlerse de yaygın kanaat, zehirlenerek öldürüldüğüdür. Sultan Cem’in cenazesi aynı yıl Sultan II. Bayezid tarafından Mudanya yolu ile Bursa’ya getirtilir ve burada ağabeyi Sultan Mustafa’nın yanına defnedilir (Okur 1992: 128).

Kaside ve gazellerinde Ahmed Paşa’dan etkilenmiş, onun tarzını takip etmiş olan Cem Sultan’ın vatanından uzakta iken, esaret yıllarında yazdığını düşündüğümüz “elümden ne gelür” redifli gazelinde hayatından izler görülmektedir.

“Elimden ne gelir” redifinin etrafında oluşturulan kompozisyonda aşkın verdiği acı ve sevgiliden ayrı düşmanın verdiği hüznün ve çaresizlik vardır, neşeli bir gönül yoktur.

Devlet gibi vuslatın da nasip olmadığını anlayan, zaman zaman bundan şikâyet eden; ama elinden bir şey gelmeyen şair, başına gelenlerin bir alın yazısı olduğuna inanır ve çaresizce kaderine razı olur.

4. KARAMANLI AYNÎNİN “ELÜMDEN NE GELÜR” REDİFLİ GAZELİ

- 1 Yine ‘azm eyledi dil yâre elümden ne gelür
Beni bî-çâre n’idem çâre elümden ne gelür
- 2 Dehenin isteyü dil vardı ‘adem illerine
Cân dahı ol yola ger vara elümden ne gelür
- 3 Nahs tâli’ bana çün ‘akreb-i zülfidür imâm
Uydum ol baht-ı siyehkâra elümden ne gelür
- 4 Niçe der uymayayum ol göz ile bu gönüle
Gönül uydı göze göz yâre elümden ne gelür
- 5 İşbu cân nâlişün âhir elinden olısar
Perde-i râzı dilüm pâre elümden ne gelür

6 Diz durur güllerini yâr rakîb ellerine
Baş durur ayagumı hâre elümden ne gelür

7 Âb-ı vasl isteyü ey ‘Aynî bu dil hâk oluban
Ol hevâda yana ger nâra elümden ne gelür

(Aynî, G. 147)

a) Karamanlı Aynî'nin “Elümden Ne Gelür” Redifli Gazelinin İncelenmesi

Yine ‘azm eyledi dil yâre elümden ne gelür

Beni bî-çâre n’idem çâre elümden ne gelür (G. 147/1)

(Gönül, sevgiliye yine gitti, elimden ne gelir. Ben biçare ne çare bulayım, elimden ne gelir.)

Gönül, âşğın önüne geçemediği bir arzudur. Âşık, canı ve gönlüyle sevgiliye teslim olmuştur. O, söz hakkı olmayan çaresiz bir zavallıdır. Şikâyet etmek yerine duruma katlanandır.

Dehenin isteyü dil vardı ‘adem illerine

Cân dahı ol yola ger vara elümden ne gelür (G. 147/2)

(Gönül, ağzını isteyerek/arzulayarak yokluk illerine vardı. Can da o yola eğer varırsa elimden ne gelir.)

Sevgilinin ağzı çok küçüktür; sanki yoktur. Bu özelliğinden dolayı ağız, yokluk ülkesine benzetilmiştir. Ağzın görünmesi, konuşmayla ilgilidir. Âşğın gönlü, sevgilinin ağzını arzulayarak yokluk ülkesine kadar gitmiştir. Ağzın canla ilgisi vardır. Zira can da görünmez; ağızdan çıkar. Âşğın canı da gönlün arkasından bu yolda giderse elden ne gelir.

Nahs tâli‘ bana çün ‘akreb-i zülfidür imâm

Uydum ol baht-ı siyehkâra elümden ne gelür (G. 147/3)

(Uğursuz talihim ve zülfünün akrebi bana imam olduğu için o günahkâr bahta uydum, elimden ne gelir.)

Akrebin yakalama, kavrama, asma özelliği vardır. Böylece akrebe benzeyen ucu kıvrık saçlara âşğın gönlü asılmıştır. Siyahkâr/günahkâr olan sadece saç değildir. Talih de bu işe dâhildir. Bu teşbihe sebep talihin kötü/siyah olmasıdır.

Niçe der uymayayum ol göz ile bu gönüle

Gönül uydı göze göz yâre elümden ne gelür (G. 147/4)

(O göz ile bu gönle nasıl edeyim de uymayayım. Gönül, göze uydı; göz, sevgiliye; elimden ne gelir.)

Göz, gamze ve kirpikle birlikte bir düşünülür. Sevgilinin gözlerinden yaralanan âşık, yine o gözleri arar. Sevgilinin gözleri, âşığın gönlündedir. O gözlerden gelen her türlü cefa, âşık için bir iltifattır. Bütün bunlar, gönle doğru yönelir. O gözlerle bu gönle nasıl edeyim de uymayayım.

İşbu cân nâlişinün âhir elinden olısar

Perde-i râzı dilüm pâre elümden ne gelür (G. 147/5)

(Gönlümün sır perdesi bu can iniltilerinin elinden parça parça olacak, elimden ne gelir.)

Dil/gönül, nâliş/inleyiş, pâre/parça, perde-i râz kelimelerinden hareketle beyitte “ney” mazmunu düşünülebilir. Can ve gönül de âşiğa aittir.

Dizdürür güllerini yâr rakib ellerine

Bas durur ayakımı hâre elümden ne gelür (G. 147/6)

(Sevgili, rakibin ellerine güllerini dizdirir. Benim ayağımı dikenlere bastırır, elimden ne gelir.)

Âşık, aşk yolunda ayağı çıplaktır. Zaten aşk yolu tehlikelerle doludur ve en büyük tehlike de rakiptir. Âşık, sevgilinin yolundaki dikenlere basarken rakip ise gülleri dizmektedir. Âşığı esas üzen şey, sevgilinin rakibe inanması ve âşığın yüzüne bile bakmaması ve ona acı çektirmesidir. Bu yüzden âşık/şair, çaresizdir.

Âb-ı vasl isteyü ey ‘Aynî bu dil hâk oluban

Ol hevâda yana ger nâra elümden ne gelür (G. 147/7)

(Ey Aynî! Eğer bu gönül, vasl/kavuşma suyu isteyerek toprak olup o hevayla/ arzuyla, rüzgârla ateşte yanarsa elimden ne gelir.)

Gönül, sevdiğine kavuşmanın sonunda meydana gelecek olan o tatlı suyu arzulayarak toprak olmaktadır. Toprak olmak deyimi, ölmek anlamının dışında toprağın diğer unsurlara göre en aşağıda olması itibarıyla, sevgili uğruna âşığın zelil ve hakir olması anlamına da gelir. Ateş, âşığın sevgiliye duyduğu vuslat arzusu ve ayrılık acısıdır. Bu ateşin yandığı yer, gönüldür.

Rüzgâr anlamındaki heva/hava kelimesi tevriyeli olarak sevgi, aşk, heva vü hevestir. Bilindiği gibi ateş, hava, su ve toprak dört ana unsur/”anasır-ı erba’a” dandır. Leff ü neşr ve tenasüp sanatının yanı sıra tezat da söz konusudur.

b)“Elümden Ne Gelür” Redifinin Üzerinden Karamanlı Aynî (öl. 1491)

XV. Yüzyılın ikinci yarısında, Karaman Beyliği’nin son zamanı ile Fatih ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde Karaman’da yaşayan Aynî, Türkistan’da Belh yakınlarındaki Tirmiz’de doğmuştur. Asıl adı Hüseyin’dir. Hakkında tarihî ve biyografik kaynaklarda herhangi bir bilginin olmaması, onun Sultan II. Bayezid ile saltanat mücadelesine girişen Sultan Cem’e olan yakınlığına bağlanır (Mermer

1997: 16). Cem Sultan'ın ölümünden bahseden hiçbir şiirinin bulunmayışı kendisinin şehzadeden önce öldüğünü göstermektedir. Bu bilgi ve Divan'ında en son 1490 tarihli bir şiirin mevcudiyeti dikkate alınarak Aynî'nin muhtemel ölüm tarihinin 895-900/1490-1494 yılları arasına denk düştüğü (Ünver 1991: 273) düşünülmektedir. Aynî'nin Anadolu'ya ne zaman ve nasıl geldiği, nerede yerleştiği, nasıl yaşadığı belli değildir. H 843/M 1439'ten önce Karaman'a geldiği, burada Şehzade Mustafa'dan umduğunu bulamayınca, Kastamonu'ya Şehzade Cem'in yanına gittiği ve onunla kaldığı, daha sonra birlikte Karaman'a döndüğü, orada müderrislik yaptığı, Hacı Bayram'ın müritlerinden olduğu, Müştâk adlı bir şeyhe intisap ettiği gibi bilgiler şairin şiirleri vasıtasıyla elde edilmiştir. Karaman, Konya ve Kastamonu dışında Ermenek, Elmalı, Sinop, Antalya gibi yer isimlerinin şiirlerinde geçmesi buralarda bir müddet yaşadığı ihtimalini düşündürmekle beraber, kaynaklarda ömrünün sonuna kadar Karaman Beyliği sınırları içinde son Karaman Beyi Kâsım'ın (1474-1481) ve Karaman Valisi Cem Sultan'ın yakın çevresinde yaşadığı görüşü hâkimdir. Aynî'nin hayatı, Karamanoğulları'nın son güçlü beyi Sultan Kasım ile Cem Sultan'ın hayatları arasında geçmiştir. Sultan Cem sürgüne gönderildikten sonra da ondan ayrılmamış, ona gıyabında bazen mutluluklarını, bazen acılarını dile getiren şiirler yazmaya devam etmiştir (Mermer 1997: 16).

Şairlerin koruyucusu Cem Sultan, Karaman'da sancak beyi olarak bulunduğu sırada çevresinde zamanla "Cem Şairleri" adıyla anılan şairler de vardır. Fatih'in şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde Cem Sultan taraftarları arasında yer alan Aynî, Cem'in Anadolu'dan ayrıldıktan sonra bu ayrılığın acılarını dile getiren şiirler yazmıştır. Cem'e gönülden bağlı Aynî, "elümden ne gelür" redifli gazeliyle çaresizliğini anlatır.

5. CELÛLÎ'NİN "ELÜMDEN NE GELÜR" REDİFLİ GAZELİ

- 1 Öldürürseñ beni ey yâr elümden ne gelür
Ayaga salar iseñ h`âr elümden ne gelür
- 2 Yüregüm yaraladı hancer ile gamzelerün
Kanum içer iki hûn-h`âr elümden ne gelür
- 3 Hâsılı 'ışka uyanuñ çü heme ölmekmiş
Öleyin 'ışkuñ ile zâr elümden ne gelür
- 4 Yâri men' itmeye benden ola rahm ide rakîb
Öpeyin elini nâ-çâr elümden ne gelür
- 5 Hîç görimezem agyârsuz ol lâle-ruh
Tutdı gül yöresini hâr elümden ne gelür

6 Her vefâsuz yolına cânlar eritdüm n’ideyin
Bulmadum yâr-ı vefâdâr elümden ne gelür

7 Ey Celîlî nice şerh eyleyeyin derd-i dili
Kalmadı tâkat-ı güftâr elümden ne gelür

(Celîlî, G. 124)

a) Celîlî’nin “Elümden Ne Gelür” Redifli Gazelinin İncelenmesi

Öldürürseñ beni ey yâr elümden ne gelür

Ayaga salar iseñ h’âr elümden ne gelür (G. 124/1)

(Ey sevgili! Beni öldürsen elimden ne gelir. Hor görüp ayağa salarsan elimden ne gelir.)

Bir nida ile başlayan beyitte sevgilinin zulmünden, öldürücülüğünden bahsedilmektedir. Sevgilinin âşığına zulmetmesi, onu ayaklar altına alması, hor görmesi, öldürmesi çok doğal bir durumdur. Âşık, sevgiliden gelecek olan her şeyi çaresiz bir şekilde kabul etmeye hazırdır.

Yüregüm yaraladı hancer ile gamzelerün

Kanum içer iki hûn-h’âr elümden ne gelür (G. 124/2)

(Gamzelerin hançerle yüreğimi yaraladı. İki kan içici, kanımı içer, elimden ne gelir.)

Gamze, cellâttır, kan dökücü ve zalimdir. Onun hedefi âşığın yüreğidir. Gamzenin kan dökücü, zalim ve cellât oluşu, âşığın yüreğini yaralamak ve kanını içmekle birlikte ifade edilir. Kan dökücü gamzenin işi, âşıkları öldürmektir. Beyit, düzenli leff ü neşr üzerine kurulmuştur. Leff ü neşri oluşturan unsurlar birinci mısradan yürek ve gamze; ikinci mısradan kan ve hûnhâr kelimeleridir. Bu gamze hançerinden âşığın yüreği yaralanmıştır. Şair, sevgilinin gözlerini açık istiare yoluyla “iki hûn-hâr” olarak dile getirir. İlk mısradan sevgilinin gamzesi yüzünden âşığın yüreğinin yaralandığından, ikinci mısradan ise sevgilinin iki gözünün âşığın kanını içtiğinden söz edilir. Göz (kadeh), kan içmek, yürek, hûn-hâr kelimeleri arasında şekil yönüyle olduğu gibi renk yönüyle de bir ilgi kurulur. Sevgilinin gözleri, kan içiciliğinden dolayı kızarmıştır. “İki hûn-hâr”ın âşığın kanını içmek istediğini söylemesi bir teşhis gibi düşünülürse parça-bütün ilişkisi yoluyla sevgiliye atfedilmelidir.

Hâsılı ‘ışka uyanuñ çü heme ölmekmiş

Öleyin ‘ışkuñ ile zâr elümden ne gelür (G. 124/3)

(Hâsılı, aşka uyanın sonu ölmek olduğuna göre aşkın ile öleyim. Elimden ne gelir.)

Aşkta her an ölüm tehlikesi vardır. Ne olursa olsun âşık, bu yoldan geri dönmez; çünkü o her zaman samimidir, ciddidir. Aşk, pahalya mal olur.

Karşılığında can vermek gerekebilir. Şair de sevgilinin aşkı uğruna ölmeye razıdır. Bu durumdan şikâyetçi değil; aksine bunu istemektedir.

Yâri men' itmeye benden ola rahm ide rakib

Öpeyin elini nâ-çâr elümden ne gelür (G. 124/4)

(Rakip, sevgiliyi benden/kulundan uzaklaştırmamasın, bana merhamet etsin. Ben onun elini çaresizce öpeyim, elimden ne gelir.)

Sevgili her an rakiple birlikte. Âşığın tek dileği rakibin sevgiliyi kendisinden uzaklaştırmamasıdır. Rakibin üstünlüğünü kabul eden âşık, elini öpmeye razıdır.

Hîç görimezem agyârsuz ol lâle-ruh

Tutdı gül yöresini hâr elümden ne gelür (G. 124/5)

(O lale yanaklı sevgiliyi hep başkalarıyla görürüm. Gül yöresini diken kapladı, elimden ne gelir.)

O lale yanaklı sevgili, rakiple her zaman beraberdir. Yalnız başına hiç görülmez. Rakip, diken; sevgili, gül; sevgilinin bulunduğu yer de gül bahçesidir. Sevgilinin yolundaki dikene benzeyen rakipten rahatsız olan âşığın elinden bir şey gelmemektedir.

Her vefâsuz yolına cânlar eritdüm n'ideyin

Bulmadum yâr-ı vefâdâr elümden ne gelür (G. 124/6)

(Her vefasızın yoluna canlar erittim, ne yapayım. Vefalı bir sevgili bulamadım elimden ne gelir.)

Sevgili vefasızdır, acımasızdır, merhametsizdir. Şair, vefalı bir sevgili bulamadığı için çaresizdir.

Ey Celîlî nice şerh eyleyeyin derd-i dili

Kalmadı tâkat-ı güftâr elümden ne gelür (G. 124/7)

(Ey Celîlî! Gönül derdini nasıl anlatayım, açıklayayım. Sözün gücü kalmadı. Elimden ne gelir.)

Son iki beyitte şairin âşık yönü baskındır. Şair, gamının nedenini söylememekte, bunun nedenini bir başka varlıktan istemektedir. Âşığın sevgili ile yüz yüze gelememesi, onun katı gönlünü bir türlü yumuşatamaması, ondan çekindiğinin bir işaretidir. Bu çekinme psikolojisini, şerh araçlarıyla bertaraf etmek ve sevgiliye kendi sesini duyurmak ister. Şair, içinde bulunduğu hâlet-i rûhiyyeyi ortaya koyacak birçok unsurdan faydalanmıştır. Psikolojide kişinin, derdini dışa vuramaması, çok gerekli gördüğü zaman bunu üçüncü şahıslar aracılığıyla dile getirmesi, onun ne derece içine kapanık, çekingen bir kişiliğe sahip olduğunu gösteren önemli ipuçlarıdır (Kazan 2009: 291-325).

İncelemeye konu olan “elimden ne gelir” redifinin yanı sıra Celîlî’nin, Divan’ında “bir şey yapamayacak kadar çaresiz olmak, beceriksizliği yüzünden iş yapmayı bilmemek, elinden bir şey gelmemek” anlamlarında “elinden ne gelür” redifiyle yazılmış yedi beyitlik bir diğer gazeli mevcuttur. Bu şiiri incelememize dâhil etmedik.⁴

b) “Elümden Ne Gelür” Redifinin Üzerinden Celîlî

Asıl adı Abdülcelîl olan Celîlî, Hâmîdî-i Acem olarak tanınan şairin oğludur ve H 893/M 1487-88 yılında Bursa’da doğmuştur. Buradaki kültür ve sanat ortamında büyüyen Celîlî, medrese tahsili için İstanbul’a gitmiş; oradaki meyhanelerde şiir sohbetlerinde bulunmuştur. Yalnızlığa meyilli olan Celîlî, kimseyle konuşmak ve görüşmek istemez. Hatta bir ara her şeyini terk edip ortadan kaybolur. Ortalıkta görünmemesinden dolayı öldüğü zannedilir. Bunun üzerine Murâdiye zevâidinden aldığı ulûfesi kesilir ve mirasçıları tarafından malları paylaşılır. Akrabaları daha sonra onun yaşadığını ve nerede olduğunu öğrenerek onu Bursa’ya geri getirirler. İbrahim Paşa zamanında on altı Osmanî olan ulufesi, Rüstem Paşa’nın emriyle üç akçeye indirilir. H 945/M 1538’den evvel, şuurunu büsbütün kaybeder ve çevresiyle ilgisini tamamen keser, kimseyle konuşmaz. II. Selim zamanında (M 1566-1577) Bursa’da vefat etmiştir (Kazan 2011: 2-9). Celîlî, Nizâmî gibi “Penc Genc” sahibi olmak istemiş; yirmi beş yaşında Hüsvrev ü Şîrîn, yirmi altı yaşında Leylâ vü Mecnûn mesnevisini yazmıştır. Celîlî, maddî bir karşılık veya mansıb beklentisiyle önce Husrev ü Şîrîn’i daha sonra Leylâ vü Mecnûn mesnevisini padişaha arz etmiş; ancak umduğunu bulamamıştır. Geçim sıkıntısından kurtulamayan Celîlî’nin, Divan’ı ile mesnevileri şikâyet ve yardım talepleriyle doludur. Şairin çerağı bile borçla aldığı mumla yanmaktadır. Kâğıt alacak parası olmadığı gibi mürekkep almaya da gücü yetmemektedir. Murâdiye zevâidinden aldığı akçe ile geçimini sağlamak zorunda kalan şairin kaynaklarda genç bir yaşta iken tecennün ettiği ve manzumelerinden bir kısmını cinnet hâlindeyken yazdığı aktarılır.

Şiirde “elimden ne gelir” redifinin sağladığı imkânla birlikte şairin içinde bulunduğu hâl ile ilgili farklı bilgiler de bulunmaktadır. Şair, soyut kelimelere yer vererek daha çok iç dünyaya dayanan bir anlatımı tercih etmiştir. Buna göre iki farklı hâl içindedir: Birincisi derdini, gamını sevgiliye iletme, şerh etme dileği; ikincisi ise bunu yapacak gücü kendisinde bulamama ve bir başka varlıktan yardım isteme hâlidir. Böyle bir hâlet-i rûhiyye içinde derdini anlatacak bir varlığa

4

Yâr eger yâd ola ağıyâr elinden ne gelür / Güle ‘ayş irse has u hâr elinden ne gelür
Sen hümâ-şivesin ey kebk-i hrâmân-ı çemen / Fahte eylese refâtâr elinden ne gelür
Câm-ı mey sun gam-ı devrânla başa çikalum / Sâkıyâ zâhid-i hûşyâr elinden ne gelür
Sensin ey kevkeb-i bed-mihr beni hâke salan / Yıkısa bu çarh-ı sitemkâr elinden ne gelür
Çeşm-i cânân gibi ger bahtum ola hâb-âlûd / Dostlar dîde-i bidâr elinden ne gelür
Gam-ı Şîrîndür ayakdan düşüren Ferhâdi / Yıkısa fig-ı ser-i kuhsâr elinden ne gelür
Pen Cencini n’ider halk Celîlînün âh / Penc ‘ikd olmasa destâr elinden ne gelür

ihtiyaç duymakta; derdini sevgiliye şerh etme isteği baskın gelmekte ve bunu da şerh araçlarıyla gerçekleştirmektedir.

Metin şerhinde şairin hayatının esas olamayacağı tartışmalıdır. Şair, metni yazdıktan sonra yorum, onun hayatı ve tecrübesi ile sınırlı kalamaz. Pek çok şairin veya yazarın eseri, asırlardır yorumlanmakta, şerh edilmektedir. Ancak bütün bunlar, onların hissettikleri ile sınırlı değildir. Metin, şairden çıktıktan sonra mana çoğalır ve metin çok anlamlılık kazanır.

Hükümdarın takdir ve desteği şair/kul için çok önemliydi. Bir eserin kalitesi ve sanatçının şöhreti, hükümdar tarafından belirlenirdi. Bir eserin “makbul ve mu’ber olması” her şeyden önce sultanın iltifatına bağlıydı. Bu yüzden hükümdar, şaire sosyal ve ekonomik imkânları sunan, onu destekleyen ve değerliyi değersizden ayırt edendi (İnalçık 2010: 351). Şair, seslendiği sevgilinin/padişahın güzellik unsurlarını överek onun karşısında acizliğini dile getirirken içinde bulunduğu durumdan şikâyet etmiş ve bu durumun ancak sevgilinin/padişahın isteğiyle çözülebileceği mesajını vermiştir.

<p>Övgü</p> <p>Âşık/Kul → Sevgili/Padişah</p> <p>Acizlik, kulluk, çaresizlik (şikâyet)</p>	<p>Övgü</p> <p>Âşık/Kul → Sevgili/Padişah</p> <p>Arz-ı hâl, dilek ve temenni (şikâyet)</p>
--	--

6. GAZELLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

İncelememize konu olan “elümden ne gelür” redifli gazellerin hepsi de yek-ahenk gazele örnektir. Ayrılık, çaresizlik, sevgiliden ayrı düşmenin âşığa verdiği acı farklı yönleriyle gazellerin bütün beyitlerinde ele alınmıştır. Çaresizlik temasını işlemeleri ve yek-ahenk olmalarıyla benzerlik gösteren bu gazeller, beyit sayısı bakımından birbirinden farklıdır. Ahmed Paşa’nın yazdığı “elümden ne gelür” redifli gazellerinden birisi beş, diğeri dokuz beyittir. Hâmidî’nin gazeli beş; Celîlî ve Karamanlı Aynî’ninki yedi; Cem Sultan’inki ise dokuz beyitten oluşmuştur. Tüm gazeller, aruz vezniyle, remel bahrinin “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Ahmed Paşa’nın “elümden ne gelür” redifli iki gazelinden birisi, söz konusu redifle yazılan ilk şiir olması bakımından önemlidir. İki gazelin tamamında genel olarak sevgilinin güzellik unsurları, âşığın sevgili karşısında güçsüzlüğü ve çaresizliği anlatılmıştır. Diğer gazellerin bu iki gazele nazîre olarak yazıldıklarına dair herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte gazeller arasında pek çok ortak nokta bulunur.

Bu gazellerin kafiyelerine bakıldığında Ahmed Paşa’nın ilk gazelinde kafiyenin “-âr”, ikinci gazelinde “-âra” olduğu görülür. Hâmidî ve Celîlî’nin gazellerinde “-âr”; Aynî’ninkinde “-âra/-âre”; Cem’inkinde de “-at/et” şeklindedir.

Buna göre incelenen şiirlerde Ahmed Paşa'nın ve Karamanlı Aynî'nin gazellerinin redifi “ek+kelime” “-a elümden ne gelür” biçimindedir. Cem Sultan'ınki “t”, diğerlerinin “r” harfinin benzerliğine dayanan mücerred kafiye. Ahmed Paşa'nın iki gazelinde, “-âr” -uzun ünlü ihtiva etmesinden dolayı- zengin kafiye, “elümden ne gelür” ise rediftir.

Redif, isim ve fiilden oluşmuştur. İsmine birinci tekil şahıs eki getirilmiş, fiil olan kelime ise geniş zamanın üçüncü tekil kişisinde çekimlenmiştir.

“Elümden ne gelür” istifhamı, bütün gazellerin tüm beyitlerinde, şairlerin anlamı pekiştirmek için başvurduğu bir sanattır.

Gazellerin muhtevaları dikkate alındığında âşık olarak söz edilen kişi, şairin kendisidir. I. kişi, iyelik (-um/-üm) ekiyle vurgulanarak gazelin tamamında “ben” kavramı pekiştirilmiştir.

Farklı yerlerde dünyaya gelmiş olmalarına rağmen hayatlarının bir döneminde bu şairler, İstanbul'da ve padişaha yakın yaşamışlardır. Sürdürdükleri ömür, bazı yönlerden bir birine benzemektedir. Fatih Sultan Mehmed'in nedimi, veziri durumundaki şair Ahmed Paşa, işlediği suçtan dolayı Fatih'in gazabına uğramış; Fatih Sultan Mehmet'in şehzadesi Cem Sultan, taht mücadelesine katılmış ve ömrü boyunca esaret hayatı çekmiş; Cem şairlerinden Karamanlı Aynî, Cem'in tarafını tutmakla bir bakıma Cem'in kaderini yaşamış; Osmanlı sarayına kadar gelip Fatih'in huzuruna çıkan Hâmidî, bunu fırsata çeviremediği için pişmanlıklar içinde sürgünde yaşamış; Hâmidî'nin oğlu Celîlî, ömrü boyunca geçim sıkıntısı çekmiş ve padişahın mansıb ya da maddi beklentisi giderilememiş meczup kişilikte bir şairdir. Kısacası Celîlî hariç, şairlerin hepsi de padişaha bir şekilde yakın olmuşlardır.

Farklı mesleklere sahip olmakla birlikte hepsi de medrese eğitimi almışlardır. Bazı şairlerin Türkçe Divan'larından başka eserleri de vardır. Söz gelimi Celîlî hamse şairidir. Cem Sultan'ın Farsça Divan'ının yanı sıra mesnevileri de vardır. Hâmidî, bir külliyyata sahiptir.

Divan şiirinin aşk anlayışı ile Osmanlı Devleti'nin hiyerarşik yapılanması arasında bir ilgi kuran ve bunu “saray istiaresi” kavramıyla açıklayan Tanpınar (1982: 6), hiyerarşinin en tepesinde bulunan padişah ile divan şiirindeki “maşuk tipi”ni ilişkilendirirken sevgilinin tüm davranışları ile padişahınkiler arasında ilgi kurar: Sevgili/Padişah, sevmez, ama bir nevi tabii vergi gibi sevmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lütuf eder. Yine onun gibi isterse, bu lütuf ve ihsanı esirger. Hatta cevri eder, işkence eder, öldürür. Kıskanılır, fakat kıskanmaz. Âşık ve rakibi de hiyerarşik ilişki içinde anlatan Tanpınar, sarayın bir yığın mabeyinci, gözde veya gözde olmağa namzetlerle dolu olduğunu; sevgilinin etrafında rakiplerin bulunduğunu; âşığın tıpkı bir saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele ettiğini belirttikten sonra eski şiirimizde aşkın, sosyal rejimin ferdi hayata aksi olan bir kulluk olduğunu ifade eder.

Buna göre âşık/kul, güçsüz ve söz hakkı olmayan birisidir. Tek gücü, aşk konusunda gösterdiği sabırdır. Sevgiliden/padişahın ister lütuf ister bela gelsin, o her şeye razıdır. Şair, bir âşık/kul olarak sevgilinin/padişahın hizmetindedir. Onun lütfuna, himmetine hazırdır ve karşısında çaresizdir. Sevgilisi/padişahı için evinden barkından vazgeçmeye hatta canını bile seve seve vermeye razıdır. Bu yüzden tedirgindir.

SONUÇ

Şairler bir yandan bir birlerinden etkilenirlerken bir yandan da dillerini işleyip geliştirmişlerdir. Şair farklılıklarına rağmen “elümden ne gelir” redifli altı gazelde dile getirilen hususların hemen hemen aynı şeyler olduğu; şairlerin klasik Türk şiirinin ortak mazmunlarından ve sanatlarından, kelime hazinesinden yararlanarak şiir söyledikleri görülmektedir.

İncelenen şiirlerde bazen farklı farklı beyitler bazen bir şiirin tamamı şairlerin yaşama biçimleri, dönemleri ve iç dünyaları açısından zihniyet değeri taşıyan şiirlerdir. Özellikle Cem Sultan, Hâmidî ve Celîlî'nin şiirlerinde şairlerin dönemleri ve psikolojileriyle ilgili ipuçlarına rastlamak mümkündür.

“Elümden ne gelir” redifli gazellerle ilgili olarak şu tespitlerde bulunmak mümkündür:

1. Şair, klasik Türk şiiri geleneğinin etkisiyle âşık-sevgili ilişkisindeki âşğın sıkıntı ve çaresizliğini anlatmaktadır.

2. Şair; iç dünyasındaki pişmanlıkların, sıkıntıların, özlemlerin meydana getirdiği huzursuzluk, çaresizlik içindedir. O, vatanından ve sevdiklerinden uzakta, sürgünde olmanın ezikliği ile onlara kavuşma isteğini dile getiren; bir taraftan geçim sıkıntısı çeken ve padişahın ilgisine mazhar olmayı bekleyen; zaman zaman bu durumdan şikâyet eden ama her şeye rağmen sonunda Allah'a tevekkül edip kadere razı olan çilekeş bir insandır.

Seslendiği sevgilinin/padişahın güzellik unsurlarını överek onun karşısında acizliğini, çaresizliğini dile getiren şair/âşık, bir bakıma sevgiliyi/padişahı yumuşatmaya çalışmakta ve içinde bulunduğu zor durumun ancak sevgilinin/padişahın isteğiyle çözülebileceğini düşünmektedir. Bu yüzden sevgilinin gururunu okşamak ve mesajını ona iletmek ister.

SUMMARY

In this literature which was ruled by tradition while divan poets had been influenced by themselves, they also had processed the language and developed it.

In our report, Ahmed Paşa, Hâmidî, Djem Sultan, Karamanlı Aynî and Celilî's ghazals "elimden ne gelir" "What can I do?" is examined and in Divan poetry tradition lover's weakness and despair towards his beloved is discussed. Furthermore, to better understand the mood they are in and to see the cause of their despair, poets are evaluated in the context of lover/slave-beloved-king.

Some of poets had lived in İstanbul next to king in spite of the diffence of their place of birth. There's a similarity from some aspect of their life they led. Because of committing a crime Fatih Sultan Mehmed's boon companion and his vezir poet Ahmed Paşa punished by Fatih; Fatih Sultan Mehmed's crown prince Djem Sultan, fought for the throne and spent his life in exile; one of the Djem poets Karamanlı Aynî was at side with him and he destined the same fate with him. Arriving to Ottoman Palace and coming before Fatih, Hamidi had lived in exile with regretting to miss this opportunity; Hamidi's son Celili had deranged personality, had bad straits throughout his life and his position and money expectation didn't come true. Shortly, except from Celili all of poets lived close to king somehow. Their regrets, longings, despair are related to nearness of beloved/king.

Ahmed Paşa's "elümden ne gelür" rhymed two ghazals are original because of the fact that they'd been written first. In general, in two ghazals one's beloved's beauty elements and lover's weakness and despair towards his beloved were discussed. Other poems showed similar points with it. As there's no registration we don't know for sure if they are nazire.

Processing the theme of despair and being yek-ahenk these ghazals, is different from themselves from the number of beyits. Hamidi's number of beyits are five, Celili's and Karamanlı Aynî's seven; and Djem Sultan's nine. They had written with aruz meter, "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" belonging to remel bahr.

In all beyits and ghazals the question of "elümden ne gelür" is a method used for hardening connotation by poets.

Paying attention to their content, it's the poet himself that is said to be lover. All of the ghazal emphasizes on possessive suffix and strengthens concept of "ben" and their feeling.

These examined poems, sometimes some part of ghazal, sometimes the whole ghazal, carry importance from the perspective of their lifes, their period and their mood

The senses and opinions in “Elimden ne gelir” rhymed ghazals can be examined in two parts: First, poet is speaking through lover’s voice and with the effect of Classical Turkish poetry tradition he’s telling the depression and despair of the affair between lover-beloved. Lover is weak and no right to speak. His only power is being patient of his love. The second, poet as a slave, is in trouble and despair because of his regrets, depressions, longings in his inner world. He is away from his home and his beloveds, he’s in sorrow because of being on exile and wishes to reunited with them. He’s bad straits and yet he waits for king’s interest to him. Sometimes he complains but in spite of everything he trusts in Allah and agrees to his destiny. He’s an ascetic person who agrees to anything whatever comes from beloved/king whether it’s good or bad thing. As a lover/slave poet is at beloved/king’s service. He’s ready to his kindness and favor and desperate before him. He’s willing to abandon his family and even his life for beloved/king. For this he leads a life with fear.

Poet/lover tells his weakness and desperate praising his beloved/king’s beauty elements, and some point of view he tries to soften beloved/king and he’s aware that his bad situation can be solved only by his beloved/king’s desire. For this reason, he tries to flatter his beloved and wants to convey his message.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Mehmet (1996). “Divan Şairlerinin Gazellerinde Harf Tercihleri ve Redif”. *İlmi Araştırmalar* (3): 19-24.
- AKÜN, Ömer (1994). “Divan Edebiyatı”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 389-427.
- BEYATLI, Yahya Kemal (1990). *Edebiyata Dair*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- CANIM, Rıdvan (2000). *Latîfî, Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yay.
- ERSOYLU, Halil (1989). *Cem Sultan’ın Türkçe Divanı*. Ankara: TDK Yay.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1949). *Külliyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmîdî*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.
- HORATA, Osman (2000). “Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anotomisi”. *Bilig* (15): 91-107.
- İNALCIK, Halil (2010). *Has-Bağçede ‘Ays u Tarab Nedimler Şairler Mutrîbler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- İSEN, Mustafa (1980). *Sehî Bey, Tezkire “Heşt-Behişt”*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- İSEN, Mustafa (1990). *Latîfî Tezkiresi*. Ankara: KB Yay.
- İSEN, Mustafa (1994). *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yay.
- KAZAN, Şevkiye (2004). “Divan Şiirinde Önemli Bir Leitmotif: Sühan Redifli Şiirler”. *Çankaya Üniversitesi Journal of Art and Science* 2 (2): 75-104.
- KAZAN, Şevkiye (2009). “Celîlî’nin Gazellerinde Şerh Kavramının Kullanımı ve Şerh Redifli Gazelinin Şerhi”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic* 4 (6): 291-325.
- KAZAN, Şevkiye (2011). *“Celîlî Divanı (İnceleme-Metin)”*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- KILIÇ, Filiz (2010). *Âşık Çelebi, Meşâirü’ş-Şuarâ İnceleme-Metin C. 2*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- KOÇ KESKİN, Neslihan (2010). “Maşûk, Âşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5 (3): 400-420.
- KÖKSAL, M. Fatih (2012). *Edirneli Nazmî Mecma’u’n-nezâ’ir (İnceleme-Tenkitli Metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10721.edirneli-nazmimecmaun-nezairpdf.pdf?0> [02.09.2016].
- KURNAZ, Cemal (1997). “Divan Şiirinde Belge Redifler”. *Divan Edebiyatı Yazıları*. Ankara: Akçağ Yay. 265-276.

- MACİT, Muhsin (1996). *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*. Ankara: Akçağ Yay. 95.
- MERMER, Ahmet (1997). *Karamanlı Aynî ve Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- MUALLİM NÂCÎ (2004). *Edebiyat Terimleri/Istilahât-ı Edebiyye*. haz. M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Gökkuşbu Yay.
- NAZİK, Sıtkı (2011). Ahmed Paşa'nın "Elimden Ne Gelir" Redifli İki Gazeli ve Divan Edebiyatında Çaresiz Aşık İmajı. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6 (3): 1679-1696.
- OKUR MERİÇ, Münevver (1992). *Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- PALA, İskender (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yay.
- PARLATIR, İsmail (2008). *Deyimler*. Ankara: Yargı Yay.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat (2008) "Meyve Redifli Gazeller". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* 3 (5): 321-344.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1999). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1982). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TARLAN, Ali Nihat (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- TOLASA, Harun (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yay.
- ÜNVER, İsmail (1974). "Hâmidî'nin Türkçe Şiirleri". *Türkoloji Dergisi* VI: 197-233.
- ÜNVER, İsmail (1991). "Aynî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: TDV Yay. 273.
- ÜNVER, İsmail (1997). "Hâmidî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: TDV Yay. 461-462.
- ÜSTÜNER, Kaplan (2010). "Güler" Redifli Gazellerin Karşılaştırılması". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (28): 181-2017.
- YENİTERZİ, Emine (2005). "Divan Şiirinde Gazel Redifli Gazeller". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (18): 1-10.
- YURTBAŞI, Metin (2013). *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Doğan Ofset.
- ZAVOTÇU, Gencay (2009). "Ney'in Öyküsü ve Divan Şiirinde İşlenişi". *Aşk İliinden Gönül Dilinden İnciler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.